

אחדות השבת והשביעית

קריאת הפתיחה לברכות יעקב: האספו, הקבצו, נתפרשה במדרשי חז"ל ברבדים שונים: ע"ש ההוה וע"ש העתיד. בהווה – האספו מכל ארץ מצרים" (בר' פצ"ח ב' וע"ש תול'ש בראשית מ"ט אות ט"ו), בעתיד – "להודיעם שהן גולין ויצטרכו אספה מגלות בכל וקבצו מגלות אדום" (תול'ש שם אות י"א), "אספה לנדרים וקבצו לנפוצים" (שם) "ורבנו אמר צוה אותן על המחלוקת, אמר להוין, תהוין כולכן אספה אחת" (בר' צ"ח שם וע"ש תול'ש שם אות ח"ט).

עיקרו של האחד מסביב למיטתו של יעקב הוא בין יהודה ליוסף, כך הסביר בשפ"א (בראשית 269) "ב' הלשונות הקבצו, האספו, הם ב' מיני התאחדות, בחינת יוסף ויהודה", והיא האחדות "בנפשות ובגופות" (שם 279) ומכאן ש"עיקר הברכות קבלו יהודה ויוסף" (שם 280) והם "כלל כל השבטים" (שם 279) שהרי "עיקר הברכה לא נזכר בכל השבטים" (שם 272).

בין השנים נפערה תהום שישיא התגעשותה ב"ויגש אליו יהודה". ואכן על-כך באו דרשות התנחומא (פסקא ז') "יוסף=שור ויהודה=ארי, מי עומד כנגד השור – הארי"; "בשעה שהיו יהודה ויוסף מתוכחים זה עם זה אמרו מלאכי השרת זה לזה, בואו נרד למטה ונראה שור וארי מתנחזין זה עם זה" (שם).

המתחים בין יהודה ליוסף הם ביטוי להבדלים הפלחים ועוברים מרום-שמים, מעולמם של המלאכים ועד תחתיות ארץ, עד עולמם של בעלי החיים, שור וארי, ועד עולם הצומח והדומם, "ונגש חורש בקוצר", חורש – זה יהודה, בקוצר – זה יוסף; דורך ענבים זה יהודה, במושך חורש זה יוסף". (בר' צ"ג וע"ש שם פצ"ה ס"א). על ציר קטבי זה השחיל בעל שפ"א מערכות רבות של שניות רבת-אנפין: "בור ובאר, תושב"כ ותושבע"פ" (בראשית 252, 253, 257) "אבות ותולדות" (253) "גלוי ופנימי" (255, 258) "גוף ונשמה" (255, 263, 274) "עץ הדעת ועץ החיים" (256, 261, 278) "דבור ושתיקה" (259) "נעשה ונשמע" (261) "קול תורה ותפילה" (262) "אוד עמך ואעלך" (262) "בן ועבד, ירושלים ושילה, מנוחה ונחלה" (275) "קולך ערב ומראך נאות" (276) "עין טובה, לב טוב" (שם) "אמת ויצב, אמת ואמונה" (278, 282) נשיא ומלך (279) "לחם מן הארץ, לחם מן השמים" והם "לחם משנה" (280) גאולה ותפילה (262) על סמך דברי הוזהר. כי אכן "יהודה ויוסף אינם אנשים פרטיים" (שפ"א ויגש תרמ"ז) ולכן נוסחות מציאותם היא כוללנית "ומשם יפרד לכל העולמות". (שם תרמ"ג, וע"ש שפ"א בראשית 254: ומצינו גם במלאכים... וכמו כן היו השבטים למטה.)

שניות זו של "יהודה ויוסף" פולחת את המציאות הן כאנק לכל גבהה ועמקה של ההווה, והן כציר לרחבה של ההווה הלאומית מראשית בית יעקב ועד אחרית

הגאולה. כך פרש "בשמועות ראיה" (ויגש תרמ"ג) את דברי המדרש (בר' צ"ג ב') "אחד באחד יגשו, זה יהודה ויוסף". הפסוק באיוב עליו מסתמך המדרש מתאר את הלוייתן והוא, שזנבו בתוך פיו (וזה ר"י קצ"ט ע"א), הוא המבטא את האחדות, זו שכיום מקיפה את העולם, מבלי שהדברים גלויים לכל, והיא האמורה להתגלות לצדיקים בסעודת העתיד. בתוך מערכת קטבים מורכבת זו יחס בעל שפ"א ציר מיוחד למימד הזמן ולמבנה הנפש. "בהינות יהודה ויוסף הם ב' בחינות, כי יש צדיק שהוא איש מנוחה והבורא ית' משפיע עליו רוח קדושה בלי יגיעת נפש ובשר, ויש צדיק שעומד בצדק ועובר עליו כמה דרכים ומקומות עקלקלות עד שבא אל נכון, ושניהם צריכים להיות, והם בחינות ימי המעשה ושב' קודש; יוסף הוא בחינת השבת ויהודה – ימי עבודה... לכן פָּרַמָּה הַמְדַרְשׁ "ונגש חורש בקוצר", כי חורש הוא עבודת יהודה ויוסף – קוצר, המוכן לקצור אחר הגמר". (שפ"א ויגש תרל"ט, וע"ש שם תרל"א: חורש בקוצר, כי יהודה הוא למצוא הארה גם בתוך ההסתר ע"י אמונה, וזהו חורש שהוא ימי המעשה ועבודה רבה, ויוסף נזיר אחיו שמופרש להש"ת, למעלה מהטבע, וזהו חורש שהוא ימי כל דבר לשרשו, וע"ש שפ"א 247, 250.) למבנה זה ש"ברכת יוסף היא ברכת השבת, נחלה בלי מיצרים, כמ"ש ברכות אנכי גברו וכי", מצא בעל שפ"א כעין סתירה מדברי ר' בחיי ומדברי הריקונטי. בבראשית מ"ט י"ב: זב ר' בחיי: "ואם תסתכל בפרשה זו בברכת יהודה תמצא שם כל אותיות התורה רשומות חוץ מאות ז"ן... לפי שיהודה בעצמו הוא לאבות שביעי בנפשות... כנגד יום שביעי של שבת וע"כ הזכיר בו: יודוך אחיך, כי כן תמצא בשבת "טוב להודות לך" (וראה בהוצאת שוועל שצ"ן ל"אמונה ובטחון" המיוחס לרמב"ן פ"א). ובריקונטי פ' ויחי: "יהודה יגד הלה הכללה שהיא השביעית כשבת, נאמר ביהודה ותעמוד מלדת, בשבת – שבת וינפש", ועוד שם השוואות בין ברכות יהודה לנחוני השבת.

פעמיים, בשתי שבתות רצופות, נזקק בעל שפ"א לשוב סתירה זו, בשבת פ' ויגש ובפ' ויחי, בשנת תרנ"ו, "נראה דשניוים אמת" (שפ"א 280). במישור אחד, היחס בין יהודה ליוסף הוא כיחס שבין השבת וימי המעשה, ואילו במישור נאצל יותר מתעלית בחינת יוסף לדרגת "זכור" ר' רית יהודה – "שמוך". (וע"ש שפ"א בראשית ע' 246 וזה זכור.) ומאחר ש"זכור ושמוך בדבור אחד נאמר", הרי שאין בלבם של השבטים אלא אחד, כשם ש"רזא דשבת" הוא "רזא דאחז".

סודה של האחדות הוא אף מתכניה של השמיטה, היא "אינה מצוה פרטית, אבל כפי האחדות שיש בבני" יכולין לקיים זאת המצוה, כמ"ש בזמן שכל יושביה עליה, וכמו בשבת מתייחדין בו ברזא דצחז ע"י. השבת, ושמיטה תלויה בבני" ובקידוש ב"ד [את ר"ה] לכן ע"י האחדות באין לשביתת שמיטה... ולכן חרב המקדש ע"י שנאת חנם וע"י בטול שמיטין ויובלות כי הכל ענין אחד". (שפ"א בהר תרל"ח, וע"ש שם עמ' 192, "שם-משמאל" ויקרא עמ' של"ה, "שבתה של השביעית" לעיל עמ' 118.) האחדות, זו המופיעה בפרשתנו אצל יהודה ויוסף כ"י. גי' השבטים, מודגשת ברזא דשבת ומשתלשת בשבת הארץ המאחדת.

כח תקנותיו של הלל הנשיא שתול בברו: זו של יעקב ליהודה "לא יסור מחוקק".
 מבין רגליו – אלו בני-בניו של הלל" (סנהדרין ה' ע"א, וראה תר"ת בראשית מ"ט אות י"ד על
 תלמידים היושבים לרגלי רבם, וע"פ דרכו שכר הוא להלל המשמש את רבותיו מגבהה של ארובת
 התקרה). לנשיאות זו זכה הלל מכיון שימש את שני גדולי הדור, שמעיה ואבטליון
 (פסחים ס"ו ע"א) אפילו מראש הגג, מתחת לזרם שלש אמות שלג, בליל שבת
 שבתקופת טבת (וע"ע "עיונים בעולמו הרוחני של ספור האגדה" – יונה פרגל עמ' 67). כתר
 מאוחד של מלכות ושל תורה, של יובת ושל שביעית מהיל בראשו של הזקן
 מבני-בניו של יהודה ומאבות-אבותיו של בן-זוּר.

אלא שיש כאן עומק נוסף. תוך כדי כתיבה על שתי הבחינות, של זכור ושמור,
 פלט קולמוסו של בעל שפ"א על דרך ה"תכן", ב' בחינות, יהודה ויוסף "לרמוז
 בחרש ובקציר תשבות" (שמות ל"ד כ"א) וכנזכר "חורש – זה יהודה וקוצר – זה יוסף";
 אמנם הפסוק שדמה השפ"א למצוא בו רמז, יש מרבוינו שדורשים אותו על תוספת
 שביעית" (רש"י שמות שם על סמך ו"ה ט'). מעתה אנו זוכים לגילוי של מישור עוד יותר
 נאצל: ימי החול שבשנת השמיטה ושבבתותיה של השמיטה, ואף כאן מתקיים
 היחס בין יהודה ליוסף, "יוסף הוא למעלה מבחינת יהודה, ויהודה המכין כמו
 החורש, ואח"כ בעת הגמר נתעלה לבחינת יוסף, לכן הוא הקוצר" (שפ"א עמ' 253).
 נמצא שימי המעשה בשבת הארץ מיסודו של יהודה הם, ואילו שבתה של
 השביעית מעולם המוסף של יוסף היא חצובה.

בשמידת שתי בחינות אלו של השבת – ערובה לגאולה. "משיח בן יוסף ומשיח
 בן דוד, ע"ז אמרו חכמים אילו שמרו בני" ב' שבתות הם נגאלין, כי יש שבת במתנה
 בחינת יוסף שהוא נבדל מעוה"ז, נזיר אחיו... ויש בחינת שבת הבאה ע"י יגיעת
 העבודה בחול ונקרא שבת של חול" (שפ"א עמ' 296). מינוח זה "שבת של חול" תואם
 להפליא את ימות השבוע של השמיטה, והוא בחינת "משיח בן דוד שזה יהיה גמר
 הגאולה". (שם, וע"ע "שבתה של השביעית" עמ' 122 שמדבר פרי-צדיק בהר"ה עולה ששבת של
 שמיטה הרי היא כשתי שבתות ושמידתה מביאה גאולה.)

מחרוזת משולשת זו של שבת, אחדות בשמיטה ומלכות בית דוד, מתעטרת,
 בבהמ"ד הירושלמי, בלילות שבת של תקופת טבת בהילת זוהר.
 ביסודות ההכנה לשבת מתוך יגיעת השבוע נחלקו הלל ושמאי. "תניא (בביצה
 ט"ז ע"א) שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת – זו לשבת, אבל הלל הזקן מדה
 אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם-שמים שנאמר ברוך ד' יום-יום". מהאמור לעיל
 עולה שעבודתו של שמאי היא בבחינת יוסף שכולה שבת, ואילו מידתו של הלל
 – יגיעת יום יום – מיסודו של יהודה היא נובעת, עד כי יבוא למנוחת-השבת.
 בטחונו זה של הלל ב"ברוך ד' יום-יום שיעמס לנו את צרכינו" (רש"י ביצה שם, וע"ע
 שבתה של ירושלים פ"ו) הוא שהביא לכך ש"אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום
 היה עושה ומשתכר" (יומא ל"ה ע"ב); והנה נשתנה יום מימים "ולא מצא להשתכר",
 "ואותו יום ע"ש היה ותקופת טבת היתה". אותה שבת מופלאה של הלל לא באה
 מתוך יגיעה של חול, אלא מתוך אי-יגיעה של אונס – "לא מצא להשתכר", והרי
 הוא עולה ונתלה על-פי ארובת ביהמ"ד הירושלמי של שמעיה ואבטליון, לשמוע
 דברי אלוקים חיים מפיהם (ובה בלשון שהוא שומע מפיהם, בה הוא מוסר שמועותיו, שבת ט"ו
 ע"א). שבת זו של הלל, שלא קדם לה יום עמל, בחינת שבתה של שביעית יש בה.
 ואכן אותה אחדות שהיא סגולה שבתה של השביעית היא שעמדה לנגד עיניו של
 הלל הזקן "כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה לזה" ונפגמת האחדות שהיא
 ממטרותיה של שמיטת הכספים – "עמד והתקין פרזובול". (שביעית פ"ו מ"ג.)